

ДЕЈАН
СТОЈИЉКОВИЋ

ДУГЕ НОЋИ
И ЦРНЕ
ЗАСТАВЕ

■ Laguna ■

Copyright © 2012, Дејан Стојиљковић
Copyright © 2012, овог издања, ЛАГУНА

Вињете: Милорад Вицановић Маза

Kupovinom knjige sa FSC oznakom pomažete razvoj projekta
odgovornog korišćenja šumskih resursa širom sveta.

NC-COC-016937, NC-CW-016937, FSC-C007782

© 1996 Forest Stewardship Council A.C.

Успомени на моџ оца Живорада Стојилковића

Идиће у Угарску, ка кнезу Лазару, који држи крајеве са оне стране мелкабијских и робејских планина, куда хоћу да прођемо ја и моје царство, и рециће му у наше име, да му поручујемо да нам изађе у сусрети и покори нам се, као што види да су учинили господари Палиције, Сатталије и Високе Ложе, те нека нам припреми пролаз, ако жели остати на миру у својој земљи. Ако би се пак бунио и противио, рециће му у наше име, предочив му и живим примером, да ћу на њ повести колико војника колико има зрна проса у (тој) врећи и да ћу га саирати у његовој земљи.

Мурат I
обраћајући се својим гласоношама
упућеним кнезу Лазару
(према запису француског
летописца Жана Фроасара)

САДРЖАЈ

Пролог: ПОСЛАНСТВО ОГЊА	13
Први део: ТРИ ДОБРА ЈУНАКА.	21
Међуигра: МЕСТО У МЕЂАВИ	77
Други део: ЂАВОЉИ САНОВНИК	89
Међуигра: ГВОЗДЕНИ САД	199
Трећи део: СЕНКА СА ИСТОКА	207
Епилог: ИВИЦА СВЕТА.	309
<i>Речник архаизама, џурицизама</i>	
<i>и других мање познатих појмова</i>	<i>323</i>
<i>Изрази захвалности</i>	<i>331</i>
<i>О аутору</i>	<i>333</i>
<i>ДОДАТАК УЗ БИРИЛИЧНО ИЗДАЊЕ</i>	<i>334</i>

Србија у доба кнеза Лазара

Пролог
ПОСЛАНСТВО
ОГЊА

*Стоји пресећан на облаку
Бос у подераној кошуљи
Ојасан рејом убијеног змаја.*

*У путиру прејуном крви
На пресеченом враћу
Парчад се његовог мача прећварају
У дробни хлеб.*

Васко Поџа

Свет се променио.

Нема га више.

Сабио се у модри прстен пламена, тамо где је пожар блистао попут васкрсења.

Тамо где се крст дизао ка небу.

Очи игумана Јована биле су упрте ка том истом звезданом небу и ка том истом крсту, али га нису могле видети јер су та слика, метеж запаљене пролећне ноћи, час у коме је горео манастир Светог Вида, обест и суровост акинџијског буљука који га је похарао, припадали свету чији он више није био део. Његове мртве очи, одмах изнад грла које је расекао акинџијски ханџар, зуриле су некуд преко, иза крста, кроз пламен, у другу страну ноћи. Опружен насред манастирске порте, по којој су расута лежала мртва трупла монаха и лешеви животиња, игуман чије су руке у самртном грчу посегле за крајевима монашке ризе можда би подсетио вођу акинџијске извиднице на мртвог Цезара кога су завереници изболи

бодежима и оставили насред форума да се огледа у сопственој крви и прочита судбину из сопствене утробе... Али Идриз Малкачоглу вероватно није никада ни чуо за римског војсковођу који је некад давно, док је свет још био млад а Мухамедова реч непозната човеку, покорио царства Истока и Запада исто онако како последњих година то ради његов господар Амурат, син Орханов и миљеник божји.

Све о чему је Идриз говорио и што је желео да зна тицало се светог рата у који га је послао његов господар. И све што му је требало били су брзи коњи и путеви који воде ка срцу хришћанских царстава. Јер, нису то биле само земље неверника којима треба сабљом и пламеном донети реч ислама, биле су то ивице на којима трули и нестаје западни свет. Граница коју треба сваког дана померати изнова, ка тврдим зидинама Беча и високим катедралама Париза, све док не остане ни стопа земље која неће припадати Мухамеду и његовој деци.

У ноћи у којој је запаљен манастир Светог Вида, након што је похарана ризница а његови људи узели оно што им за учешће у ратном походу припада, Идриз Малкачоглу је седео ослоњен о нагорели зид. Пред њим, испред гримизног пламеног прочеља сазданог од манастирских зидова који горе, била је постављена софра са храном. Зграбио је печени бут из синије са месом и принео га устима. Пре него што је стигао да загризе, пренуо га је глас.

„Чуо сам да су вама из породице Малкачоглу срца толико хладна да морате палити небо и земљу како бисте их огрејали.“

Подигао је главу и погледао преда се.

На самој ивици порте, одмах крај ограде за коју је један од мртвих монаха био прикован копљем, само неколико метара од места где су се он и његови људи гостили, стајао је човек у дугачкој ризи, главе покривене капуљачом. Десна рука му је држала дизгине лепог, белог ата.

„Имаш лепог коња, странче“, рече Идриз, након неколико тренутака одмеравања. Затим се обрати акинџији лево од себе:

„Ајнуре, доведи ми његовог коња.“

Високи ратник устаде са места где је седео, извуче криву сабљу из канија и крену ка човеку у сенци.

„Ајнуре...“, огласи се странац опет. „Баш штета што нема месеца да нас обасја вечерас. Побегao је... Уплашили сте га ватром.“

Ајнур није марио за ове речи, изговорене на његовом језику, иако његово име значи „месечев сјај“. Он самоуверено корача напред, али Идриз Малкачогу, који седи десетак корака иза њега, може да види како се странчева рука незнатно помера док пружа дизгине и како се испод монашке ризе назире нешто...

Трен или два потом, Идриз схвата да је то корица мача.

Ајнур прави још један лаки корак, посежући опрезно ка пруженим дизгинама и чује странца како тихо говори:

„На твоју несрећу... мене нисте.“

Кратак блесак метала сече пурпуром обојену ноћ, Ајнур то не може да види нити да осети, негде у пола корака он застаје пред странцем, попут дива кога је окаменило јутарње сунце. А онда, готово нечујно, његово млитаво тело пада у десну страну а одрубљена глава се котрља у леву.

Идриз Малкачоглу још у руци стеже печени козји бут. Болни грч креће из његовог желуца, уз ждрело, ка устима и излази напоље кроз силину махнитог вриска:

„На ноге, пси! Убијте га! Посеците каурина!“

Био је у најљућим бојевима, пратио је још као дечак султана у поход на Караманију, гледао јаничаре како секу кроз редове персијских копљаника, буљуге азапа како падају здробљени налетом оклопне коњице, чувене борце, агарјанске и неверничке, како се огледају у мегданима...

Али никада није видео ништа слично.

Чинило му се као да се странац *прошептао* кроз његове људе.

Први је до странца стигао Кабир, плећати див из Смирне, силовито замахујући сабљом. Странац је коракнуо и посекао га једним замахом одозго, Једнооки Јакуб је насрнуо на његову десну страну, странац је коракнуо још једном и Јакубова рука која је стезала јатаган више није била део његовог тела. Странац је затим пришао још корак да би задао убод Латифу право у срце, док је Махмуд то лукаво искористио и устремио своју сабљу право ка њему, али она је ударила у оштрицу кратког мача који је странац извукао левом руком испод одоре.

Махмуд застаде збуњен, зурећи у сечиво које као да се створило ни из чега.

Странац приђе још корак ближе.

Махмуд испусти сабљу коју је држао и поче да посрће уназад посежући руком ка посекотини на грлу из које је лила крв, затим се сруши право на софру постављену пред заповедником.

Његово беживотно тело остало је да лежи на софри, међу синијама с храном, док му је глава била положена у велику овалну зделу са печењем. Крв из његовог врата пунила је дрвену посуду мешајући се са комадима меса и поврћем.

Идриз Малкачоглу испусти из руке козји бут.

Странац се у два корака нађе пред њим. Оба мача, и краћи и дужи, држао је упрте ка земљи, са њихових челичних оштрица сливала се свежа крв.

„Ко си ти?“, промуца Идриз гласом студеним од страха.

Странац подиже леву руку и њоме скину капуљачу која му је прекривала главу.

Идризу Малкачоглу се на трен учинило да никад није видео лепшег човека.

„Ја сам војвода Иван Косанчић“, рече овај гласом од кога Идризу задрхта утроба, и осврну се око себе прешавши погледом преко запаљеног манастиришта и мртвих тела. „А ти...“

Косанчић заћута на трен док су му се у зеницама огледали ватрени језици, а онда заврши мисао:

„...ти ћеш зажалити што си се родио.“

Први део

ТРИ ДОБРА ЈУНАКА

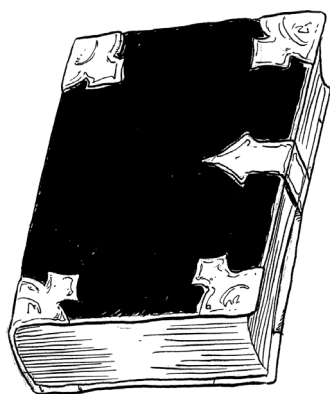

*Коме ћ' ову чашу наздравити...?
Ако ћу је најпши' по лейоти,
Напшићу је Косанчић Ивану;
Ако ћу је најпши' по висини,
Напшићу је Тошлици Милану;
Ако ћу је најпши' по јунашћиву,
Напшићу је војводи Милошу.*

Народна пјесма

*И вук је кроз коби пшћом псћтао
а шраве у подрумима моћ двора
подивљале подижу камен.*

Миодраг Павловић

1.

Милан Топлица затеже тетиву свог лука, не дише, не осећа ништа до благог грча у прстима десне руке. Шума око њега ћути, као да предосећа да је стрела којом војвода топлички нишани у јелена управо онај вечити залог у прастарој игри живота и смрти. Подневно сунце блиставим прстима пробада крошње дрвећа. Ваздух трепери од неизвесности док танки стубови сунчевог светла секу кроз грање и лишће, где столетна храстова шума коју попут линије живота пресеца вијугави поток подсећа на рајски врт. Једина разлика је у томе што у рају нема смрти, и то знају и Топлица, и људи из његове пратње што за појасевима носе режећу претњу исковану у челику, и сестрић кога је повео у лов... А то као да зна и јелен чија је жеђ јача од слутње блиске опасности. Овде, у овом свету који је настао прогонством из раја, смрт даје смисао и боју постојању, и то није ништа ново ни чудно, ништа недокучиво. Ни за ловце ни за ловину.

У тренутку када је Топлица хтео да пусти тетиву лука, јелен у наглom трзају подиже главу, погледа у правцу истока а онда утече у шуму.

Топлица спусти лук од јасеновине и стрелу врати у тоболац закачен за појасом. Ништа од доброг улова данас. Али то га више није мучило. Окренуо се да погледа у сестрића који се шћућурио иза њега. Очи десетогодишњег Димитрија разочарано су зуриле у место крај потока са ког је који трен раније побегла уплашена животиња.

„Шта ћемо сад, ујаче?“, упита он смушено.

„Ништа“, промрмља Топлица ослушкујући око себе. „Сада ћемо да ловимо нешто друго.“

Праћен збуњеним сестрићевим погледом, он руком показа својим људима у правцу истока. Његови пратиоци у јутрошњем лову била су петорица људи из личне страже, и они се, распоређени у стрелце, упутише у правцу који им је он показао. Недалеко одатле пролазио је трговачки друм који је водио на раскршће где се пут једним краком рачвао у правцу Македоније а другим спрам поседа Вука Бранковића. Када су изашли на тај комад земље, Топлица је схватио шта је уплашило јелена. Негде у даљини чуо се препознатљив звук.

„Шест коња... Три јахача“, рече Вукота, један од пратилаца.

„Акинције“, закључи Топлица.

„Шта нам је чинити, господару?“

„Сакријте се са леве и десне стране пута. Ти буди уз Димитрија, лично ми одговараш за њега.“

„А шта ћеш ти, господару?“

„Ја ћу овде сачекати незване госте. Кнез нам је поверио овај посед да бисмо бранили његове границе. А њих не опседају само дивље звери.“

Људи се склонилише у жбуње крај пута, а Топлица остаде сам напред друма. Звук из даљине је бивао све јачи. Било је питање тренутка када ће се коњаници појавити на кривини удаљеној неколико стотина корака од места на којем је стајао и зато је лагано извукао једну од двадесет и четири стреле које су му биле у тоболцу.

Акинџије су се појавиле на кривини баш у тренутку када је затегнуо тетиву.

Застали су збуњени, и Топлица је могао боље да их осмотри. Нису били једнообразно одевени, што је било уобичајено за њихов сој, један је чак на себи имао комаде одеће отете вероватно од неког дубровачког трговца. Носили су слабе, кожне оклопе на прсима и сва тројица су били наоружани цилитима. Није било сумње да су у питању припадници брзе османлијске коњице, акинџије или „високи борци“, послати да по пограничним поседима сеју оно што је кнез Лазар у једној беседи назвао „страх исмаилћански“. То слово о страху племенити кнез одржао је на једном сабору пре више од две године, али многи великаши га нису схватили озбиљно, све док њихови поседи нису почели да буду харани и спаљивани. Страх који је Лазар поменуо тада Топлица ипак није осећао док је гледао како коњаници после мало оклевања отпуштају додатне коње и крећу у силовитом касу ка њему.

Удахнуо је кратко, подигао већ затегнути лук и нанишанио.

На овој раздаљини, први од акинџија био је само црни труп на коњу. Топлица је гађао управо у пределу тог трупа. Његова стрела за лов, ојачана и назубљена, лако ће пробити меки оклоп од животињске коже и пробити се даље, кроз кост и месо. То се и догодило, први акинџија пао је погођен право у срце. Други је већ стигао да потегне сабљу и уз помамни врисак јуришао је још брже и силовитије. Топлица је своју другу стрелу сместио право у његово грло. Трећи акинџија је већ био опасно близу. Раздаљина се смањивала и Топлица је имао само трен да одлучи.

Желео је тог трећег Османлију живог.

Извукао је стрелу, затегао лук, нанишанио. Гвоздени врх био је уперен у труп човека, али војвода примети како акинџијски ат није оклопљен, те нагну лук мало ниже и одапе стрелу. Погођен у слабине, вранац на коме је Турчин јахао пропе се на обе ноге и збаци свог јахача. Али акинџија се вешто придигао на ноге, из канија исукао бодеж и спремно заузео став за борбу.

Једна стрела фијукну и проби му руку испод лакта, он немо испусти бодеж али већ следећег тренутка још једна стрела му се заби у бутину десне ноге. Он паде на колена стењући и беспомоћно зурећи у усамљеног стрелца на друму.

Из шуме тада са исуканим мачевима изађоше људи из Топличине пратње.

Топлица додаде једном од њих свој лук и крену у правцу рањеног суварије.

Када му је пришао, кратко га осмотри, а затим му се обрати на турском:

„Прилично си далеко од Румелије, ратниче.“

Акинџија је испрва био збуњен када му се хришћанин обратио на његовом језику, а онда срдито одговорио:

„Миљеник Алахов, газија Амурат ме шаље! Да поручим свим иноверцима да ова земља припада Алаху и да је на вама да одлучите.“

„Да одлучимо? А шта то?“

„Да ли ћете да се поклоните једином Богу и постанете његове слуге или да будете затрти као неверници.“

„Превалио си толики пут да би ме питао хоћу ли прећи у ислам? Ако ти ове две стреле нису довољно убедљив одговор, радо ћу те почастити трећом.“

„Чини шта хоћеш, каурине, речено је: они који умру за Алаха биће награђени вечним блаженством. Емир Амурат, мој господар, он је планина која подупире небо, он је од Алаха наследио царство којем неће бити краја...“

„Можда њему неће бити краја, али твом безвредном животу свакако хоће. Вукота, потеци... Брзо! Иди поседу Косанчића и обавести господара Ивана о овоме. Реци му да су Агарени пробили границу и да је ово тек почетак.“

Остали људи из пратње приђоше Османлији, један од њих упита војводу:

„Господару, шта да радимо са њим?“

Топлица је кратко време замишљено гледао преда се. А онда хладно прозборио:

„Сеци пса.“

2.

Милош Обилић је осећао како га стеже нови кавад који му је био сашио један од најбољих дворских шаваца. Желео је хаљину плаве боје, једноставног кроја и дугих рукава, али га је проклети терзија схватио погрешно: рукави су били прекратки, а горња хаљина толико тесна да су се испод ње јасно оцртавали његови мишићи, поруб од златне траке био је превише упадљив а вратни изрез недовољно широк. Златни појас, управо кнежев дар, био му је обмотан око струка, попут змије која би да га удави. Да све буде још горе, на улазу у кнежеве одаје одузели су му оружје, чак и кратки бодеж, и због тога му је било мање пријатно. Чинило му се да је пред свог господара ступио као од мајке рођен.

Кнез га је гледао право у очи, руке су му биле положене на бокове, лева на појас, десна на рукохват мача у богато украшеним корицама. Лазар је седео у столици која је Обилића подсећала на краљевски трон. Био је обучен у контуш боје пурпура преко кога су се преплитале

украсне златне нити и орнаменти у облику лавова и птица. Након мало упадљивог ћутања, обратио се свом крајишком војводи:

„Зашто си дошао, Обилићу?“

„Већ сам ти рекао, господару“, одговори Обилић.

Лазар устаде уз тежак уздах. Погледом пређе преко одаје чији су живописани зидови сада изгледали као пренесени из Раја. Простор између великих прозора са којих је пуцао поглед на доњи град употпуњавале су велике свилене и златом извезене тканине.

„Још ниси заслужио ни посед којим сам те даривао а ти ни мање ни више него иштеш руку моје најмлађе кћери. Мораш показати да си достојан да будеш део куће Хребељановића. А за тако нешто није довољно бити млад, тврдоглав и храбар. Потребно је нешто више од тога... У твом случају, зрнце скромности и два зрна разума.“

„Крв коју сам пролио за тебе није довољан залог?“

„Наравно да није, војводо! Јер ћеш је тек проливати.“

„Онда, шта треба да учиним да бих био достојан Оливере?“

„Милошу, Милошу“, вртео је стари кнез главом. „Није ствар у томе шта треба да учиниш, већ шта треба да постанеш. Дуг је пут пред тобом и не можеш га прећи тако брзо како мислиш. Не можеш потећи њим попут реке.“

„Могу да покушам.“

„Али ја не желим да покушаш, него да чиниш оно што ти наредим. Зато си, да те подсетим, и добио тај појас. И имање и титулу који уз њега иду.“

„Ниси купио моју верност тим даровима, кнеже. Ја сам ти је сам поклонио, баш као што сам ти поверио свој живот и своју част. Стао бих уз тебе као господара чак

и да си ме оставио да спавам под голим небом и ходам светом у ритама. Борио бих се за тебе и дрвеном тољагом уместо мачем ако бих морао.“

„Ако ти попустим, моја кћи ће брзо постати невеста, можда и мајка“, рече Лазар, а онда додаде одмеренијим и хладнијим тоном: „Али, слутим, исто тако и удовица.“

„Ја...“, заусти Обилић да нешто каже али га кнез прекину.

„Рекао сам своје. Оливера је још млада. Није јој време. А није ни теби.“

„Је ли то твоја последња реч, господару?“, Милошев глас био је опор и раван.

„Јесте.“

„Добро. Онда ми дозволи да се удалим.“

„Зар нећеш остати на вечери?“

„Не, отићи ћу са момцима у подграђе. Ту је крчма у којој ћемо ноћити.“

„Ти си крајишки војвода, господар, не пристаје ти да делиш одаје са себрима и стражарима.“

„Не пристаје ми, јамачно, ни да их делим са твојим угледним званицама.“

Милош се дубоко наклони и крену ка излазу. Љути-тим покретом је узео своје оружје из руку кнежевих слугу и продужио даље. Уроњен у тешке мисли, Лазар Хребељановић, *благоверни и христољубиви и Богом просвећени кнез*, владар „всем Србљем“, неко је време гледао у правцу врата иза којих је нестао млади војвода. Онда је отишао у придворицу да се помоли.

3.

Крушевачка тврђава никла је на необичном месту, попут камена из земље. Док су други господари правили престога места на неприступачним литицама, високим, добро брањеним положајима тешким за освајање, Лазар је своју престоницу подигао у плодној равници, као да хоће да пркоси ратној срећи и освајачима подједнако. Била је то велика утврда на којој радови никад нису престајали. И док су Косанчић и Топлица улазили на главну капију преко великог покретног моста, неимари су неуморно зидали додатне куле и одаје. Турски поклисари нису без разлога назвали Лазареву престоницу Алаџа Хисар – „шарени град“. Били су опчињени његовом лепотом, не само зато што је за пролећних и летњих дана сав био у цвећу, већ што се то шаренило преливало на градске улице, где су се сретали људи из разних делова Балкана, и на сам двор где се шаренила свила и кадиџа од које су биле сашивене свите за дворску господу.

Косанчић и Топлица ујахали су у шаренило крушевачког подграђа праћени грајом пијачног дана. На улицама

подграђа и великом тргу испод двора било је као у кошници. Са свих страна допирали су повици на грчком, латинском, српском... Трговци из Дубровника, Задра, Сплита, Котора, Прилепа, Сердике, нудили су сваковрсну робу, алате и друге потрепштине. Заузврат су узимали сирову кожу, восак, мед, сушено месо, али највише од свега тражили су сребро којим је Србија била богата откако је изграђена ковница на Новом Брду. Дубровчани су умели куповати и непрерађено сребро од самих рудара, који би га често трампили за који врч вина и тањир овнујског меса у механи.

Испред једне такве крчме, два витеза застадоше да предахну пре уласка на двор.

„Шта вам је по вољи, господари?“, упита дебели гостионичар, очигледно власник, док су заузимали место.

„Вина“, рече Косанчић одлажући мач на сто испред себе.

„И печења, ако имаш“, додаде Топлица.

„Имам, имам“, мрмљао је човек зурећи у богато опточене корице Косанчићевог *змајевца*, мача који му је висио о боку. „Баш јутрос смо заклали овна.“

„Онда, потеци“, рече Топлица. „Долазимо са дугог пута.“

„Господари... Ви сте јамачно неки крајишки витезови?“

„А зашто те то занима, пријатељу?“

„Па зато што ми је овде, за овим столом горе, љубезни господин Белоцрквић.“

„Војвода Новак Белоцрквић? Са својим синовима, претпостављам?“, упита Косанчић.

„Тако је“, смушено ће крчмар. „И он је наредио да не пуштам на оброк никог ко је нижега рода док је он ту.“

„А зато ти је крчма овако празна? Љубезни господин не жели да обедује у друштву сецикеса и трговаца?“

„Тачно, господине.“

„Шта мислиш, да ли смо ми достојни да поделимо исту одају са Белоцрквићем, Топлице?“

„Не знам, Иване, можемо да покушамо.“

„Слушај пријатељу. Отиђи до војводиног стола и поручи му да ће све што данас овде будемо појели и попили он да плати.“

„Ја... не могу то да учиним. Даће да ме ишибају.“

„Слободно му то кажи. И реци му да тим плаћа част што ће поделити ову крчму са нама.“

Крчмар је у неверици буљио у Косанчића.

„Шта чекаш? И не заборави да у повратку донесеш вино.“

Уплашени гостионичар нестаде али се место њега за који трен појави млади витез у зеленој долами са извезеним породичним грбом.

„Мој господар жели да обедује на миру у овој крчми“, рече гласом у коме је било доста приучене надмености.

„И зато ћете вас двојица изаћи напоље.“

„Заиста?“, ишчуђавао се Косанчић док је војничким бодежом секао погачу. „Јеси ли спреман да се кладиш у своју главу да се то неће десити?“

Витез није стигао да каже шта му је на уму јер је Косанчић оставио погачу, устао и ставио му под грло оштрицу бодежа.

„Белоцрквићу!“, викну Косанчић.

За столом постављеним неколико метара даље старији господар седе косе, који је седео у самом челу, подиже главу и погледа га.

„Чујем да ти је овај слуга досадио. Да га убијем уместо тебе?“